

4. Мазаракі А. А. Світовий ринок товарів та послуг: товарна структура / А. А. Мазаракі. – К. : 1996. – 290 с.
5. Виноградов В. В. Экономика России : учеб. пособие / В. В. Виноградов. – М. : Юристъ, 2001. – 319 с.
6. Примак Т. О. Маркетинг : навч. посіб. / Т. О. Примак. – К. : МАУП, 2001. – 200 с.
7. Шульберг Б. М. Региональная политика России: теоретические основы, задачи и методы реализации / Б. М. Шульберг, В. Г. Веденский. – М. : Гелиос АРВ, 2000. – 208 с.

УДК 336.456

ПРОБЛЕМА ВІДТВОРЕННЯ НАСЕЛЕННЯ: РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ

О. М. Любченко, кандидат економічних наук

У сучасній Україні демографічна ситуація – досить зловоденна і наболіла проблема. Вона визначається структурою населення і характером його руху, видами, типами і режимом відтворення, рівнем народжуваності та смертності, кількістю шлюбів і розлучень. Нерівномірність у розвитку суспільства, природно-екологічні й соціально-політичні потрясіння, війни, репресії, якими багата українська історія ХХ ст., і супутні різкі погіршення рівня життя відчутно позначаються на режимі відтворення населення, призводять до падіння народжуваності, зростання смертності. До подібних наслідків призводять умови політичної і економічної нестабільності, які спричинені хаотичністю реформ і недосконалістю системи управління, з важко керованим процесом встановлення цивілізованих норм правової держави та ринкових відносин.

Питанням регіонального відтворення населення присвячені праці багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців, зокрема, вагомий внесок зробили: О. І. Антонов, В. О. Борисов, С. С. Ветрова, А. П. Горбачик, В. М. Медков, Я. Б. Олійник, В. С. Стешенко, О. В. Швачко та ін. Загальна демографічна ситуація в Україні – це результат специфіки відтворення населення у різних населених пунктах і регіонах. Регіональні особливості демографічної ситуації формуються під впливом багатьох факторів. Тому на території України складається досить диференційована ситуація щодо відтворення населення, що і визначає актуальність даного дослідження.

Метою статті є дослідження регіональних особливостей відтворення населення регіону та проблеми реалізації його демографічного потенціалу.

В цілому, демографічна ситуація в Україні характеризується великою різноманітністю регіональних особливостей. Причому у різні історичні періоди вона мала свою специфіку. Так, якщо 1959 р. найбільший природний приріст населення був у Донецькій області (73,0 тис. чол.), Дніпропетровській (36,6 тис. чол.), Луганській (44,7 тис. чол.) та Харківській (26,4 тис. чол.) областях, а найменший – у Кіровоградській (11,1 тис. чол.), Херсонській (11,6 тис. чол.) та Чернівецькій (11,6 тис. чол.) областях, то у 1997 р. природний приріст населення був характерний лише для Закарпатської та Рівненської областей [1, с. 65].

Натомість сучасна ситуація характеризується активізацією процесів урбанізації населення та зростанням коефіцієнта щільності на промислово розвинених територіях. Станом на 01.01.2009 р. найбільша частка наявного населення сконцентрована в Донецькому (4500,5 тис. чол.), Дніпропетровському (3374,2 тис. чол.), Харківському (2782,4 тис. чол.) регіонах та м. Київ (2765,5 тис. чол.). Найменша чисельність наявного населення зареєстрована у м. Севастополі (380,1 тис. чол.), Чернівецькому (904,1 тис. чол.), Кіровоградському (1027 тис. чол.) та Волинському (1036,2 тис. чол.) регіонах (рис. 1).

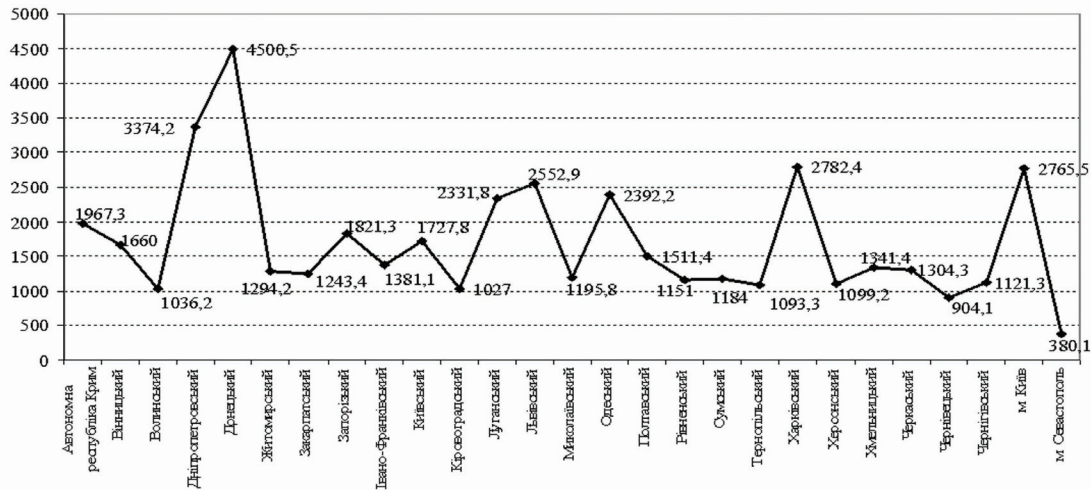

Рис. 1. Регіональна диференціація за показником «чисельність наявного населення» станом на 01.01.2009 р.

Регіональні особливості розміщення населення зумовлюються характером поселенської мережі. Міське населення України розміщене досить нерівномірно. Переважна більшість його знаходиться у високо урбанізованому Донецько-Придніпровському регіоні. Особливо висока зосередженість населення у Дніпропетровській, Донецькій та Запорізькій областях, на які припадає майже третина всіх міських жителів України [2, с. 25].

Згідно з адміністративно-територіальним поділом Україна складається з 27 регіонів, 490 районів, 459 міст (з них 179 міст республіканського й обласного підпорядкування), 118 районів у містах, 886 селищ міського типу

і 10278 сільських рад. Два міста республіканського підпорядкування – Київ і Севастополь – мають статус областей. Найбільша частка міст України зосереджена в Західних регіонах (34 % загальної кількості міст), однак при цьому в них проживає лише 19,1 % загальної чисельності міського населення. На Східні регіони припадає 30,5 % кількості міст (і при цьому в них зосереджено 39,9 % загальної чисельності міського населення). На Південні та Північні регіони припадає відповідно 12,0 та 18,1 %, де розміщується 14,8 та 13,3 %. У центральній Україні проживає близько 12,9 % міського населення (рис. 2).

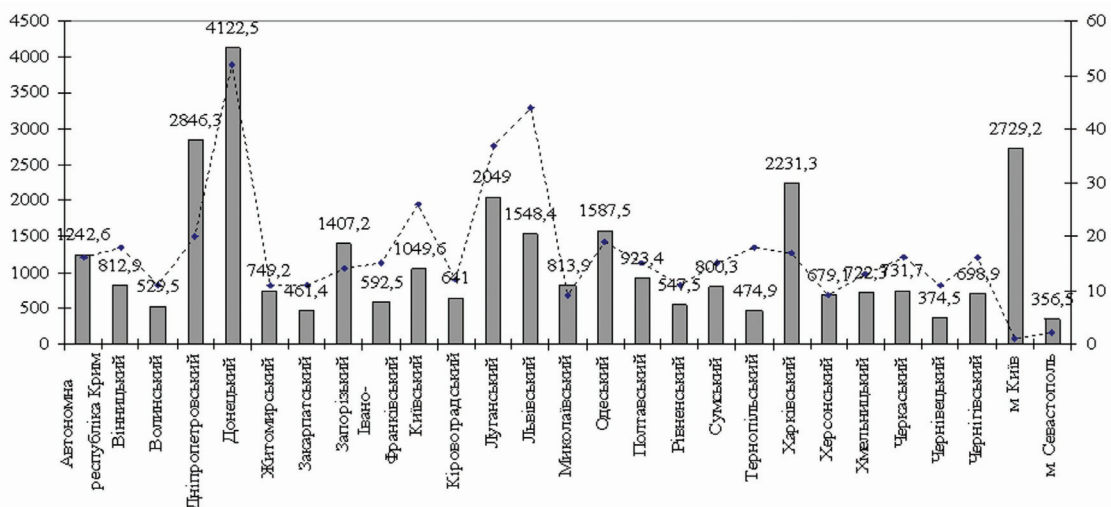

Рис. 2. Розподіл міського населення за регіонами України у 2008 р.:

█ – чисельність міського населення, тис. грн; - - - ◆ - - - - - кількість міст

Найгустіша мережа міст характерна для Донецької (52 міста), Луганської (37), Київської (26), Дніпропетровської (20) та Одеської (19) областей. Найменше їх у Миколаївській і Херсонській (по 9 у кожній) (виняток становлять м. Київ (1) та м. Севастополь (2), які мають унікальний статус і не можуть бути порівняні за даним показником з іншими регіонами України). Також невелика кількість міст знаходиться у Волинській, Житомирській, Закарпатській, Рівненській, Чернівецькій областях (по 11). Регіони України характеризуються високою густотою населення міських поселень (найбільш густозаселеними є м. Київ, Дніпропетровськ, Донецьк, Харків і Луганськ). Найменше – Чернівецький, Рівненський, Волинський регіони.

Натомість маємо несприятливі тенденції щодо розвитку сільських територій. Так, при загальному скороченні кількості сільських населених пунктів (на 122 одиниці, або 0,4 %) з 2001 до 2008 р. включно чисельність населення в них скоротилась на 1203,9 тис. осіб (або на 7,6 %). Таким чином відбувається процес знелюднення сільських територій.

Водночас найбільш заселеними є території Львівського регіону, у якому зосереджено 6,9 % сільського населення, Вінницької (5,83), Закарпатської (5,34), Івано-Франківської (5,38), Одеської (5,48) областей.

Загострення економічної кризи в Україні призвело до подальшого погіршення демографічної ситуації. Вперше за повоєнний період, починаючи з 1993 р., чисельність населення катастрофічно зменшилась. Фактором, який цьому сприяв, було природне зменшення населення. Якщо до 1990 р. у країні спостерігався ще деякий природний його приріст, то з 1991 р. в результаті перевищення кількості померлих над кількістю народжених невпинно розвивається тенденція зростання природного убування населення. Критичне зниження життєвого рівня переважної більшості населення за останні роки, невирішеність екологічних проблем, загострених наслідками Чорнобильської катастрофи, невпевненість у зміні ситуації на краще призвели до відновлення тенденції падіння народжуваності.

Загальна чисельність народжених зменшилась з 691,0 тис. у 1989 р. до 510,6 тис. у

2008 р. Загальний коефіцієнт народжуваності знизився з 13,3 % за 1989 р. до 11,0 % за 2008 р. За сумарним коефіцієнтом народжуваності області України чітко розподіляються на 3 групи: східні – з найнижчими показниками (коефіцієнт – менше 1 дитини: Донецька, Луганська, Харківська, Дніпропетровська та Запорізька області), західні – з відносно високими показниками (1,3–1,6) та інші області – з коефіцієнтом від 1 до 1,3. Проте у західних областях рівень народжуваності помітно вищий, ніж у інших регіонах України і значно нижчий за межу простого відтворення населення (2,2–2,3). Лише у селах Волинської і Рівненської областей рівень народжуваності ще близький до зазначеної межі і становить 2–2,1. Загальні показники народжуваності, смертності та природного приросту у динаміці за 2006–2008 рр. представлені в табл. На кінець 2008 р. смертність переважала над народжуваністю практично в усіх регіонах України, відтак, спостерігався від'ємний приріст населення. Винятком є Закарпатська область, де станом на 01.01.2009 р. даний показник становив 1,7; Рівненський регіон (приріст становив +0,7) і м. Київ (+0,7). Причини падіння народжуваності не можна зводити лише до економічних негараздів, хоча вони, безумовно, відіграють певну роль. Узагальнення існуючих чинників зниження народжуваності дає підстави виокремити такі групи: економічні, соціальні, психологічні, фізіологічні.

Задоволення потреби в дітях, у материнстві та батьківстві конкурує з низкою інших потреб, тим простіших, чим нижчий рівень життя. Якщо заможні верстви населення так чи інакше оцінюють витрати часу та грошей на забезпечення майбутнім дітям необхідного всебічного розвитку та професійної підготовки, то бідні враховують майже елементарні потреби в їжі, одязі, житлі. Не слід очікувати, що з підвищенням рівня життя автоматично зросте і народжуваність. Якби зв'язок був таким простим, не було б істотного скорочення народжуваності в економічно розвинених країнах. Переважно через низьку народжуваність Україна за 1993–2008 рр. втратила понад 4 млн населення.

Таблиця

Показники народжуваності, смертності та природного приросту у розрахунку на 1000 населення

Регіон України	Загальні коефіцієнти								
	народжуваності			смертності			природного приросту		
	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.
Автономна Республіка Крим	10,1	11,0	11,9	15,4	15,8	15,6	-5,3	-4,8	-3,7
Вінницький	9,6	9,9	10,8	17,3	17,5	17,1	-7,7	-7,6	-6,3
Волинський	13,2	13,5	14,8	15,0	14,9	15,1	-1,8	-1,4	-0,3
Дніпропетровський	9,8	10,1	11,0	17,3	17,5	17,6	-7,5	-7,4	-6,6
Донецький	8,6	8,9	9,8	17,7	18,0	18,1	-9,1	-9,1	-8,3
Житомирський	10,3	10,9	11,3	18,3	18,5	18,3	-8,0	-7,6	-7,0
Закарпатський	13,3	13,5	14,7	12,8	13,2	13,0	0,5	0,3	1,7
Запорізький	9,3	9,6	10,4	16,5	16,7	16,5	-7,2	-7,1	-6,1
Івано-Франківський	11,4	11,7	12,3	13,3	13,6	13,3	-1,9	-1,9	-1,0
Київський	9,9	10,5	11,7	17,9	18,0	17,9	-8,0	-7,5	-6,2
Кіровоградський	9,2	9,6	10,2	18,0	18,4	18,6	-8,8	-8,8	-8,4
Луганський	8,3	8,6	9,5	17,8	17,8	18,0	-9,5	-9,2	-8,5
Львівський	10,6	10,7	11,3	13,5	13,6	13,7	-2,9	-2,9	-2,4
Миколаївський	9,7	10,2	11,1	15,9	16,6	16,6	-6,2	-6,4	-5,5
Одеський	10,4	11,2	12,0	16,3	16,2	15,8	-5,9	-5,0	-3,8
Полтавський	8,7	8,7	9,7	18,1	18,5	18,4	-9,4	-9,8	-8,7
Рівненський	13,6	13,7	14,8	13,9	14,0	14,1	-0,3	-0,3	0,7
Сумський	8,3	8,4	9,1	18,4	18,6	18,7	-10,1	-10,2	-9,6
Тернопільський	10,5	10,4	11,3	14,9	14,9	14,8	-4,4	-4,5	-3,5
Харківський	8,5	9,0	9,8	16,1	16,2	16,2	-7,6	-7,2	-6,4
Херсонський	10,2	10,4	11,3	15,9	16,3	16,3	-5,7	-5,9	-5,0
Хмельницький	9,9	10,1	11,0	17,2	17,0	17,0	-7,3	-6,9	-6,0
Черкаський	8,6	8,9	9,5	18,0	18,2	17,9	-9,4	-9,3	-8,4
Чернівецький	11,2	11,1	12,2	13,5	13,7	13,4	-2,3	-2,6	-1,2
Чернігівський	8,1	8,3	8,9	21,1	21,3	21,1	-13,0	-13,0	-12,2
м. Київ	10,4	10,4	11,6	11,1	11,4	10,9	-0,7	-1,0	0,7
м. Севастополь	10,1	10,5	11,0	15,1	15,4	15,7	-5,0	-4,9	-4,7

З огляду на загальноєвропейські тенденції немає підстав очікувати істотного збільшення сумарних коефіцієнтів народжуваності в Україні у найближчій перспективі. Через те, що відкрите суспільство сприяє орієнтації на західні високі стандарти рівня життя, прагнення до них певний час буде реалізовуватись більшістю населення за рахунок відмови від народження другої дитини і більшої кількості дітей, тобто за рахунок посилення обмеження репродуктивної діяльності [3, с. 45].

Масштаби депопуляції (переважання померлих над народженими) протягом останніх років найбільшими були у Донецькій, Дніпропетровській, Запорізькій та Луганській областях, де раніше спостерігався найвищий природний приріст населення. Низькі коефіцієнти

природного приросту характерні не лише для областей Донбасу і Придніпров'я, але і для Вінницької, Київської, Кіровоградської, Полтавської, Сумської, Харківської, Черкаської та Чернігівської областей. Другим регіоном за величиною відносних показників природного приросту населення є південні території України – Автономна Республіка Крим, Миколаївська, Одеська та Херсонська області.

До третього ареалу за близькими за значеннями показниками природного приросту населення входять Хмельницька, Тернопільська та Житомирська області. В цих областях від'ємні значення показників природного приросту є значними.

Єдиний ареал в Україні, в якому відносні показники природного руху населення мали

додатне значення і протягом значного історичного періоду зберігався природний приріст населення, формується такими областями, як Закарпатська, Івано-Франківська, Рівненська, Львівська, Волинська та Чернівецька області. Однак варто відзначити, що роки реформування виявились критичними у сфері демографії і в даних регіонах. Однак усе-таки варто наголосити, що ситуація в них дещо краща, ніж в інших.

Одним із основних факторів стабільного природного приросту населення Західних регіонів є сприятлива вікова структура населення. Тут найбільш молоде населення в Україні і природно – найвищий потенціал демографічного відтворення.

Прогноз характеру відтворення населення, здійснений Інститутом демографії і соціальних досліджень Національної академії наук разом із Держкомітетом України, показує, що чисельність її населення найближчими роками і далі скорочуватиметься унаслідок зниження протягом останніх 15 років рівня народжуваності і зростання смертності і може скоротитися до 35 млн осіб у 2050 р.

Негативно впливає на народжуваність дітей в Україні нестійкість шлюбів. За даними РАЦСу, 2008 р. зареєстровано 321992 шлюбів і 166845 розлучень. Загальний коефіцієнт шлюбів становив 7,0 на 1 тис. населення, розлучень – 3,6. Найбільше шлюбів протягом 2008 р. було зареєстровано в Донецькому (29887, що на 8530, або 22,2 %, менше порівняно зі 2007 р.), Дніпропетровському (23493, що на 8422, або на 26,4 %, менше порівняно зі 2007 р.), Харківському (19110 шлюбів, що на 22,7 % менше проти рівня 2007 р.), регіонах і м. Києві (21694, що на 20,2 % менше за 2007 р.)

Найвищі показники шлюбності були зафіксовані 2008 р. у м. Севастополь (9,2 на 1 тис. чол.), м. Київ та Київській області (7,9 на 1 тис. чол.). При цьому за показником розлучуваності лідирують м. Севастополь (4,9 розлучень на 1 тис. чол.), Миколаївський (4,2 розлучень на 1 тис. чол.) та Луганський (4,1 розлучень на 1 тис. чол.). Відзначимо, це тільки чисельність проведених відповідними установами реєстрацій, однак при цьому статистичні дані

суттєво різняться від реальної ситуації через розповсюджену за останні роки в Україні моду на «громадянський шлюб». Небажання молодих людей створювати повноцінні сім'ї та народжувати дітей можна пояснити невпевненістю у майбутньому, безробіттям, малозабезпеченістю, відсутністю житлових умов.

Важливими факторами, що впливають на відтворення населення, є соціальні та природні умови його життєдіяльності. Особливо гостро їх дія проявилася в областях Донбасу та Придніпров'я, де сформувалися значні гіперурбанізовані території з високим рівнем забруднення атмосферного повітря, води, ґрунтів і продуктів харчування. Усе це знижує показники здоров'я населення, зокрема дітей. Такий же негативний вплив несприятливих природних умов проявляється і в інших високоурбанізованих регіонах України.

Негативний вплив на відтворення населення України ще довго матиме і значне радіоактивне забруднення її території. Нині понад 3 млн чол. проживає на території з різним ступенем радіоактивного забруднення. Вплив різних факторів, пов'язаних з цим явищем, погіршує стан демовідтворення. Це стосується насамперед таких областей України, як Київська, Житомирська, Волинська, Рівненська та Чернігівська.

Ще одним показником, що характеризує регіональні особливості демографічного потенціалу України, є міграційний рух населення. Кризові процеси спричинили активізацію як внутрішньої, так і зовнішньої міграції. Зокрема, у січні – грудні 2008 р. спостерігалось позитивне сальдо міграцій у таких регіонах, як Автономна Республіка Крим (+935 чол.), Волинський (+29 чол.), Київський (+726 чол.), Одеський (+2653 чол.), Харківський (+2672 чол.), Чернівецький (+410 чол.), м. Київ (+21345 чол.) і м. Севастополь (1707 чол.). Інші регіони протягом року мали від'ємне сальдо міграцій. Слід зазначити, що міграційна активність протягом 2008 р. має характер трудової міграції, відтак рух населення пов'язаний із процесами активного пошуку роботи.

Натомість показники зовнішньої міграції свідчать про повернення значної частини мі-

грантів в Україні. Найбільше міграційне сальдо спостерігалось на Півдні України, зокрема в Одеському регіоні (+3966 осіб), Автономній Республіці Крим (+2535 осіб) та в Києві (+2055 чол.). Від'ємне міграційне сальдо спостерігалось у Закарпатській (-357 чол.), Луганській (-449 чол.), Львівській (-33 чол.), Рівненській (-266 чол.), Чернігівській (-27 чол.).

Таким чином, проблеми демографічного розвитку регіонів України спостерігаються найважливіших сфер життя людей і розвитку суспільства. З метою впливу на процеси відтворення населення і на позитивні процеси в цьому напрямі держава проводить демографічну політику, яка є частиною соціально-економічної політики. Демографічна політика України в сучасних умовах повинна бути спрямована не тільки на стимулювання народжуваності, але і на зміцнення сім'ї, підвищення

матеріального добробуту людей, зниження захворюваності та смертності. Питання поліпшення умов для покращення демографічної ситуації в країні та її регіонах – одне з основних завдань державної влади.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дорогунцов С. І. Теорії розміщення продуктивних сил і регіональної економіки / С. І. Дорогунцов, Я. Б. Олійник, А. В. Степаненко. – К. : СТАФЕД-2, 2001. – 143 с.
2. Павленко А. Ф. Основи регіональної діагностики / А. Ф. Павленко, Я. Б. Олійник, А. В. Степаненко. – К. : Обрії, 2003. – 71 с.
3. Стешенко В. С. Демографічна криза в Україні. Проблеми дослідження, витоки, складові, напрямки протидії / за ред. В. С. Стешенко. – К. : НАН України, Ін-т економіки, 2004. – 560 с.

УДК 331

ДИСБАЛАНС НА РИНКУ ПРАЦІ УКРАЇНИ: РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

І. С. Родічева

Основною метою функціонування ринку праці є досягнення рівноваги між попитом і пропозицією. Саме таке співвідношення є формуючою умовою для розвитку тих чи інших процесів на ринку. Водночас такі традиційні агреговані показники попиту та пропозиції, як загальна потреба підприємств у працівниках і чисельність безробітних, не надають майже ніякої інформації для аналізу та прогнозу глибинних і системоутворювальних процесів на ринку праці. Набагато більш інформативні результати можна отримати з аналізу структурних характеристик попиту та пропозиції, передусім з їх професійно-кваліфікаційної структури. Саме виявлення невідповідностей у структурах попиту та пропозиції на ринку праці є основою формування цілей ефективної та узгодженої політики зайнятості.

Теоретичні та прикладні аспекти функціонування ринку праці досліджували такі науковці: С. І. Бандура, Д. П. Богиня, М. І. Долішній, Т. А. Заяць, Є. П. Качан, І. С. Кравченко, Е. М. Лібанова, Л. С. Лісогор, В. В. Онікієнко, І. Л. Петрова, В. М. Петюх та ін. Проблеми узгодження попиту та пропозиції і ефективності використання робочої сили представлені у працях Д. А. Гайманова, Р. Р. Галлямова, Л. В. Гриневич, А. Г. Коровкіна, І. Б. Корольова, О. В. Раєвневої.

Метою статті є аналіз структурного дисбалансу українському ринку праці на регіональному рівні.

Подальша диверсифікація виробництва та відповідне поглиблення поділу праці спричинило зростання вузькоспеціалізованих вимог роботодавців до працівників. Це призвело до зрушення в підходах до навчального процесу: